ազգութիւնները կարող են ինքնուրոյն քաղաքական կեանքով ապրելու,—Եւրոպան ձեզ պատասխանում է թէ՝ այդ ազգերը դեռ պատրաստ չեն քաղաքական կեանքին.... Իսկ մի պետութիւն որ ինքն իր հպատակներին սիստեմական, գիտակցական և յաջորդաբար կերպով ոչնչացնում է.—այդ տեսակ պետութիւն արժանի է մի՞թէ պետութիւն լինելու, կը հարցնէինք մենք իմաստուն Եւրոպային....

Մենք մեր կողմից հաւատացած ենք որ Թիւրքիահպատակ ամեն մի փոքրիկ ազգութիւն, որքան էլ անպատրաստ լինէր, հազար անգամ աւելի ընդունակ է ինքնուրոյն քաղաքական կեանքով ապրելու, քան թէ Եւրոպայի հովանաւորութիւնը վայելող բարբարոս Թիւրքիան:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆ

Վերջապէս իշխան Ամատունի, Թիֆլիսի հայոց մշտական խմբի կոմիտէտի նախագահը, բարեհաճեց պատասխանել և մի տեսակ հաշիւ տուեց «Մեղու»ի մէջ:

Պ. Ամատունի հաւատացնում է որ Պալմի Թատրօնում խաղալով մշտական խումբը շահ ունեցաւ, այն ինչ եթէ Արծրունու Թատրօնում խաղար, շահ չէր ունենայ:

Երևի իշխանը հայոց հասարակութիւնը, որ յայտնի է, որպէս առևտրական հաշւող ժողովուրդ, յիմարի տեղ է դնում: Ի՞նչ կը նշանակի շահ: Մարդը այն ժամանակ շահ ունի, երբ իր կապիտալն է պահում և կապիտալի վրա էլ մի բան է աւելացնում, թէկուզ մի րուբլ: Այդ մի րուբլը շահ կը լինի: Թատրօնական կոմիտետը մօտ 8000 րուբլ կապիտալ ունէր, որ հաւաքեց հասարակութիւնից նուիրատւութեամբ, ծախսեց իր այդ հիմնական դրամագլուխը ամբողջութեամբ և այժմ ներկայացումներից ստացած րուբլիները շահ է համարում: Այն ժամանակ շահ կը լինէր, եթէ ութ հազարը, կամ գոնէ նրա կէսը անխախտ մնային, և այդ կապիտալը իր տոկոսները բերէր:

Արծրունու Թատրօնի տէրերը ոչինչ օգուտ չէին ունենայ եթէ հայոց կոմիտէտը նրանց Թատրօնում ներկայացումներ տար, որովհետև վարձով չէին տալիս իրանց Թատրօնը կոմիտետին, այլ ձրի, ուրեմն ի՞նչ է նշանակում իշխան Ամատունու մեղադրանքը իբր թէ «Մշակը» այն պատճառով յարձակվում է մշտական խմբի ներկայացումների վրա, որ կոմիտէտը Արծրունու Թատրօնը չէ վարձել:

Բայց կոմիտետին ճշմարիտ շահ կը լինէր խաղալ Արծրունու Թատրօնում, որովհետև նախ՝ կոմիտէտը կարող էր թէկուզ եօթ անգամ շաբաթվայ մէջ խաղալ, մի անգամ ձրի և վեց անգամ 20% վճարելով, և բացի սորանից նրա հաւաքած կապիտալը, կամ գոնէ այդ կապիտալի մի մեծ մասը, կէսը, կամ մինչև անգամ երկու երրորդականը կը պահվէր, չէր ծախսվի, որովհետև Արծրունու Թատրօնի տէրերը յանձն էին առնում այն բոլոր դէկօրացիաները և մեբէլ, որ կառնէր կոմիտետը յետ գնել: Կոմիտետի առած շորերն էլ կը լինէին կոմիտետի սեփականութիւն: Դա էլ կապիտալ է:

Ուրեմն կոմիտետը հիմնական դրամագլխի մեծ մասն էլ յետ կը ստանար և շահ էլ կունենար ներկայացումներից:

Իսկ այժմ կոմիտետը առանց որ և է դրամագլխի, դեֆիցիտով, կարող է սնանկացած համարվել և սպասում է իր գործերի դրստելուն նոր խմբի ներկայացումներից, և պէտք է անպատճառ աշխատի որ լի արդիւնքներ ունենայ ամբողջ սեզօնին, որ հազիւ սպասելի է, և այն ժամանակն էլ նրան բան չի մնայ....

Ուրեմն, պ. Ամատունի, ո՞ր Թատրօնը աւելի ձեռնտու կը լինէր հայոց մշտական խմբի համար, ո՞ր Թատրօնը ձեզ աւելի շահ կը տար,—Պալմի, թէ Արծրունու Թատրօնը:

Պալմի Թատրօնում դուք ուտում էք ձեր կապիտալը, Արծրունու Թատրօնում դուք ձեր հիմնական դրամագլխից մի կոպէկ չէիք ծախսի, և իւրաքանչիւր կոպէկ որ ներկայացումից կը ստանայիք, զուտ շահ կը լինէր:

ԿՈՎԿԱՍԻ ԵՒ ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅ ԿԱԹՈԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐԸ

Մի ընդհանուր կարեկցական զգացմունք, որ զբաղեցնում է այժմ բոլոր Անդրկովկասի հայերին, այդ մտածմունքը խեղճ Հայաստանի ներկայ ցաւալի դրութիւնը և նորա անորոշ ապագան է: Այժմ, նա գտնվում է մի սոսկալի անդունդի առաջ,—սովի, աղքատութեան, և մահի առաջ, և նա իր տնտեսական դրութեամբ գտնվում է իր վերջի ճգնաժամի մէջ: Հայաստանի կեանքը այժմ գտնվում է այն զարհուրելի ալեկոծութեան մէջ, որի վախճանը պէտք է լինի կամ կատաղի յորձանքին զոհ, կամ շատ տարուբերվելուց զկնի, պէտք է բոլորովին քայքայված դուրս ընկնի ամայի եզերքին վրա: Այդ թշուառ կացութիւնը տեսնելով բոլոր Կովկասի և Անդրկովկասի հայերը շտապեցին օգնութեան ձեռք մեկնել այս թշուառ եղբայրներին, որոնց վիճակված է մի այնպիսի դրութիւն: Միայն Անդրկովկասի հայ—կաթօլիկ համայնքը սառն վերաբերվեց դէպի իր սուրբ պարտականութիւնը, և անտարբեր աչօք նայեց իր համբերին եղբարց դառն և ցաւալի կորստեան վրա: Եւ այդ սառնութիւնը մենք վերաբերում ենք ուղղակի հոգևորական դասի անտարբերութեանը:

Մենք համոզված ենք, որ մի ժողովրդի մէջ, որն ներկայացնում է միայն կրօնական կուսակցութեան համայնք, այդպիսի ժողովրդի մէջ, ինչպէս է հայ—կաթօլիկ համայնքը պէտք է ընդհանուր միտք և գաղափար յարուցանէ միայն հոգևորական դասը, որի վրա ժողովուրդը մեծ վստահութիւն և ակնածութիւն է տածում: Ով պէտք է հասկացնէ ամբոխին այն իրականացած իրողութիւնը, որպիսին է սովը, որը կարող է մի հարուածով ոչնչացնել մի դրախտավայր երկիր, որպիսին է Հայաստանը:

Մենք բաղդ ունեցանք կարդալու «Մշակի» մէջ, որպէս թէ բոլոր Անդրկովկասի հայ—կաթօլիկների հոգևոր կառավարութեան նախագահ անգամ Հ. Շահինեանը հրամանագիր է ուղարկել իր ստորադրեալ կաթօլիկ եկեղեցիներին յօգուտ Հայաստանի թշուառ ժողովրդոց հանգանակութիւն անել: Բայց այդ գեղեցիկ մտքի իրագործումը միայն Պ. Գ. Նիկողոսեանի մտքի ծնունդ էր, և ոչ ընդհանուր կաթօլիկ առաջնորդի միտք: Բայց Հայաստանի հայը երկար չէ կարող սպասել, և դառնալով դէպի Անդրկովկասի հայ—կաթօլիկ եկեղեցականը ասում է նւաղեալ ձայնով. «Պատուելի հայրեր, հայ—կաթօլիկ հոգևորականներ, դուք որ ճանաչում էք մարդասիրական սուրբ զգացմունքը, դուք, որ քարոզում էք ժողովրդին ողորմածութիւնը և քրիստոնէական պարտականութիւնը, դուք որ առաջնորդ էք ժողովրդի բարոյական կեանքին, խնդրում ենք, աղաչում ենք 'ի սէր ձեր պատկառելի կոչմանը և պաշտօնին, 'ի սէր քրիստոնէական եղբայրսիրութեան, 'ի սէր ազգայնութեան և հայրենեաց ասացէք, խնդրում ենք, որ ձեր համբերին եղբայրները Հայաստանի հողի վրա, մոռացած բոլոր կրօնական վէճերը, մոռանալով նախկին ատելութիւնը, այժմ ձեզանից կարեկցութիւն և գութ են խնդրում:» Այդ ձայները լսելէն յետոյ, կաթօլիկ կղերի պարտքն էր, որ դուրս գալով տաճարի բեմը, որոյ մէջ Հայաստան բռնած, և աչքերն իւր ժողովրդի վրա մի սուրբ բորբոքմամբ դարձրած, մինչէ նորա թշուառ վիճակը, պէտք է յորդորէ ժողովրդին եղբայրսիրութեան մէջ, հրաւիրէ սոցա միտքը դէպի ներկայի թշուառ կացութիւնը,—այն ժամանակ մենք համոզված ենք, որ կաթօլիկ հայը անտարբեր չէր լինի:

գարարձու Թադէոս Թամիրեան միայն մի գործնական օգուտ էր տեսնում օրիորդական դպրոցից—այն է, որ Մարսէլիայում վաճառականութիւն անող իր քեռորդուն կարող է այդ օրիորդների միջից մի հարսնացու ընտրել: Եւ մինչ ուսուցիչները կարծում են թէ եկող տարի ես իրենց բոլոր աշակերտուհիները կը մնան, ահա պ. հոգաբարձուն ծնողների հաւանութիւնը առնելով հրամայում է, որ այսուհետև իր հարսնացուն չը համարձակվի դպրոց գնալ: Այս հանգամանքը մի լաւ ապացոյց է այն իրողութեան, թէ մինչ որ աստիճան մեր հայ ծնողները 'ի չարն են գործ դնում իրենց իրաւունքը. նոքա չը հետաքրքրվեցին իմանալ ով է, ինչ անձն է այն անձը, որին տալիս են իրենց աղջիկը. նոցա հոգը չէր թէ տղային չեն տեսել, գուցէ նա վարակված է անբուժելի հիւանդութիւնով, նոքա մոռացան իրենց աչքի առաջ ունեցած օրինակները, թէ առհասարակ ինչպիսի բարոյական հրէշներ են լինում այն վաճառական երիտասարդները, որոնք Մարսէլիայից վերադառնում են. գուցէ նա կոյր է, կաղ է, խելագար է, ոչ, այդ բոլորը չէ հետաքրքրում ծնողներին. նոցա միայն մի բան հետաքրքրում է, որ տղայի փէսի հոգաբարձուն հարուստ է, և այդ բանը ստիպում է նրանց զոհել իրենց 14 ամեայ խեղճ աղջիկը, չը թողնելով մինչև անգամ, որ նա իր ուսումը շարունակի, ըստ որում հոգաբարձուի կամքը այդպէս է.—Որքան որ հաստատ համոզմունք սերմանած էին ուսուցիչները այդպիսի մի դեռահաս աղջկայ գլխում և յաջողած լինէին նորան մի ուղղութիւն տալու, բայց այդ համոզմունքը և ուղղութիւնը որոշ ձև և կերպարանք չեն կարող ստացած լինել, որոնցով աղջիկը կարողանար մի որ և է ազդեցութիւն ունենալ իր մտնելի ընտանիքի վրա. ընկնելով կեղտոտ շրջանի մէջ, մի երրորդ դասատան աշակերտուհի բնականաբար, չէ կարող չը ընտելանալ այդ շրջանին և 'ի վերջոյ կենթարկվի ընդհանուր հոսանքին, և այսպէս ուսումնարանը անկարող կը լինի հասնել իր նպատակին մի տգէտ և ապուշ հոգաբարձուի շնորհով, ըստ որում Թամիրեանի պէս տիպեր վխտում են ամեն տեղ և այդպիսի հոգաբարձու ընտրող ժողովուրդը, ի հարկէ, ոչինչով պակաս չի լինի իր ներկայացուցչից....

Վերջապէս, ներկայ հոգաբարձութիւնը դատապարտող իբրև մի ամենազօրեղ փաստ կարելի է համարել այն հանգամանքը, որ նա իր գոյութեան ամբողջ ընթացքում հարկաւոր չէ համարել գէթ մի անգամ հաշիւ տալ ժողովրդեան ուսումնարանի ելևմտական վիճակի մասին: Հոգաբարձութիւնը մինչև անգամ չէ արել այն, ինչ որ անում է բոլոր ուրիշ ուսումնարանների հոգաբարձութիւնը—տպելով «Արարատի» մէջ պաշտօնական մի չոր և ցամաք հաշիւ: Այս իրողութիւնը բացի այն որ բաւականին թուլացնում է մեր դէպի Սեդրակեանը ունեցած յարգանքը, այլ և մի հզօր արատ է ձգում նրա գործունէութեան վրա, ըստ որում գոնեով Սեդրակեան ոչնչով չէ զանազանվում էջմիածնի միւս վարդապետներից, որոնք ժողովրդին հաշիւ ու համար տալու ոչ մի պահանջ չեն զգում.

Մեր այս, թէև երկար, յօդուածը կնքելուց առաջ, հարկաւոր ենք համարում մի քանի ընդհանուր դատողութիւններ աւելացնել, որոնք կարող են յօդուածիս վերջնական նպատակ և եզրակացութիւն համարվել և որոնց վրա թէ Շուշու ժողովրդեան և թէ առհասարակ ընթերցողների խորին ուշադրութիւնն ենք հրաւիրում.

Ղարաբաղի թեմը—ամենահազին թեմ է. Նա զուտ հայաբնակ թեմ է և ամենից բազմամարդ է. Նա իր մէջ պարունակում է բացի քաղաքներից մօտ 200 հազար հայ բնակիչ: Նա պատմական Արցախն է և հռչակաւոր Սիւնեաց աշխարհը, որը նոյն իսկ մեր պատմական կեանքի ընթացքում միշտ առանձին պայմանների մէջ է եղել իր աշխարհագրական դիրքի պատճառով շրջափակ և առանձնացած, նա միշտ մի տեսակ Զէյթուն է ներկայացրել և հեռու օտարազգի մերձաւորութիւնից, անվթար և անեղծ է պահել հայկական կեանքի բոլոր աւանդութիւնները, բուն նախնական անվեհեր քաջութիւնը, սէր և յարգանք դէպի անկախութիւնը: Երբ Հայաստան նուաճված, ընկճված և խոնարհած էր, ազատասէր Սիւնիքը դեռ անկախութեան դրօշակն էր ծածանեցնում: Նա, արտադրելով միշտ հերոսներ և քաջեր, զէն 'ի ձեռին պաշտպանում էր իր ազատութիւնը մահմետական նուաճողների երեսից և մինչև անցեալ դարը, անկախութեան, ազատութեան կայծը փայլում ցոլացում էր, թէև իբրև կայծ: Մելիքների երկարամեայ գոյութիւնը բարձրաձայն քարոզ է դորան: Ապացոյց է դորան և այն հռչակը, որ հանել են ամենտեղ ղարաբաղցի տղամարդիկը, իբրև «կըտրիճներ»: Սակայն կորցնելով իր պատերազմական ոգին, ըստ որում այլ ևս պատերազմելու տեղիք չը կար, երբ բարեխնամ ռուս տէրութիւնը իր հովանաւորութեան տակ առաւ այդ երկիրը, Սիւնեաց աշխարհը դեռ այսօր ևս մի տեսակ Զէյթուն է ներկայացնում, սակայն ոչ պատերազմական, այլ խաղաղ Զէյթուն, այսինքն մի այնպիսի երկիր, որ իր առանձնացած աշխարհագրական դիրքի պատճառով դեռ շատ տեղերում անփոփոխ պահպանում է հին հայկական կեանքը, իր աւանդութիւններով, սնոտիապաշտութիւններով, գաղափարներով, յիշատակներով, յոռի և լաւ յատկութիւններով. Նա հին հայկական պատմական կեանքի դեռ հայելին է ներկայացնում: Հասկանալի է ուրեմն թէ այդ աշխարհը մեծ կարևորութիւն ունի հայ ազգի և պատմութեան համար և հասկացողների կողմից սրբազան պարտաւորութիւն պիտի համարվի օգուտ քաղել այդ պարագայից և ազատել ժամանակի ժանիքից, ինչ որ անդառնալի կարող է 'ի կորուստ մատնվել: Սակայն ցաւ 'ի սիրտ պէտք է ասել, որ ահա մի 10 տարի է, որ այդ հայկական տիպար կրող երկիրը արագ քայլերով դէպի ապականութիւն և կործանումն է ընթանում. Ներսից և դրսից թշնամիները պատել են—տգիտութիւնը, աղքատութիւնը, այլազգի կեղծ և պատիր լուսաւորութեան տարածումը: Շատ տեղեր ընտանեկան պարզ, անարատ կեանքը ապականութեան է ենթարկվել. ժողովուրդը սկսում է մեղկանալ և թուլանալ, հայ լեզուն շատ տեղերից անհետանում և խառնափնթորվում է. 200 հազար գիւղական ազգաբնակութիւնը 4 ծխական թշուառ դպրոցներ ունի միայն. ոչ մի քայլ դէպի յառաջադիմութիւն ազգային կեանքում. կեղծ լուսաւորութիւնը արագապէս տարածվելով Շուշում, հալածում է ինչ որ հայ պատմութեան գեղեցկութիւնը կարող էր կազմել: Հարկաւոր է անմիջական օգնութիւն և միակ միջոցը, որ այսօր, մենք՝ հայերս, ունենք մեր ձեռին, դա ուսումնարանն է. դա հոգևոր դպրոցն է, որ պիտի ջանայ կրթել, լուսաւոր գիւղական քահանայ—ուսուցիչներ պատրաստել. դա գիւղական ազգային բարեկարգ դպրոցներն են: Բայց այդ ամենի համար հարկաւոր է նիւթական միջոց, և ահա կալվածները, ահա այն շտեմարանը, որ կարող է այդ բոլոր պահանջներին բաւարարութիւն տալ: Այս ուրեմն հարկաւոր են մեզ այդ բոլոր հանգամանքը կշռադատող անձինք, ազգային անցեալ և ներկայ կեանքին ծանօթ հոգաբարձուք, հարկաւոր են հասկացող, գործունեայ գործիչներ և ոչ փտած, տգէտ վաճառականներ: Թող Շուշու ժողովրդի հասկացող մասը ծանրախոհ լինի, որովհետև արդէն 4 հոգաբարձուների ժամանակը լրացած է և պիտի նոր ընտրութիւն լինի, թող ընտրէ հասկացող, ազնիւ անձինք, թող առաջ մղէ երիտասարդ տարրը: Միւս կողմից Ղարաբաղի կալվածական խնդիրը թող ոչ մասնաւոր, այլ ընդհանուր ազգային խնդիր դառնայ, ինչպէս Մուրադեան հարցն է, թող ազնիւ փաստաբաններ հանդէս դուրս գան: Sapienti sat.

Հ. Ա.

Ազգի ծգնաժամի ժամանակ, եթէ կաթօլիկ հոգևորականութիւնը չը գործէ, չը խօսի, չաշխատի,—այդ մեռելային լռութիւնը կարող է շատ վատ հետևանքներ ունենալ: Եթէ Անդրկովկասի հայ—կաթօլիկ հոգևորականութիւնը չը կատարէ իւր պարտքը, նա չէ կարող զանազանվել այն վատ առաջնորդներից, որոնք արդէն դասված են ազգուրաց դաւաճանների կարգին, թո՛ղ աշխատի կաթօլիկ հոգևորականութիւնը, երբ ժամանակը պահանջում է ոչ թէ խօսք, այլ գործ, իսկ բարի գործը, բարի օրինակը, եռանդոտ աշխատանքը կարող է հազարաւոր սրտեր կակղացնել և հազարաւոր մարդի ազատել սովածութիւնից:

Հայ-կաթօլիկ

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

—

19 յունիսի

Ահա ամբողջ տարին լրանում է՝ որ Շուշու դպրոցների մասին ոչինչ չը խօսեցինք պարբերական հրատարակութեանց մէջ, բայց այժմ երբ լրացաւ ուսումնական տարին և ուսումնարաններն էլ հրապարակաւ ցոյց տուին իրենց ամբողջ տարվայ գործունէութիւնը, կարծեմ աւելորդ չէր լինի նոցա մասին մի քանի տեղեկութիւններ հաղորդել:

Հոգևոր երկսեռ դպրոցների քննութիւնները ըսկսվեցան անցեալ մայիսի 19-ին և բաւականին յաջող վերջացան ամսիս 15-ին: Չը ցանկանալով երկար ու բարակ խօսել այս ուսումնարանների վարչութեան բարոյական և նիւթական գործունէութեան վրա՝ այստեղ կը բերեմ մի թեթև հաշիւ, ո՛րից ընթերցողը ինքը պարզ կը նկատէ նրա մեծ յառաջադիմութիւնը: Շուշու հոգևոր դպրոցը սկըսված իր հիմնարկութեան օրից մինչև 1878 թիւը այնքան աշակերտներ չէ ունեցել, որքան այս երկու վերջի տարին ունէր. աշակերտների թիւը երբէք 200-ից չէ բարձրացել, բայց այժմ նա ունի 500-ից աւելի: Շուշու հոգևոր դպրոցը երբէք չէ ունեցել չորրորդ դասատուն, որ համապատասխանէր իր կուրսին, իսկ միայն նրա լոկ անունն է եղել, կամ հէնց շատ անգամ նա էլ չէ եղել, բայց այժմ նա ունի չորրորդ դասատուն համապատասխանող պրօգրամմայի ու այս տարի էլ կունենայ հինգերորդը: Շուշու դպրոցը երբէք չէ ունեցել, բացի պ. Շանշեանի ժամանակից, այնպիսի կազմակերպված ուսուցչական խումբ, որ այժմ ունի: (Ուսուցիչները քաղաքիս բոլոր դասակարգի մէջ մեծ յարգանք և պատիւ են վայելում, որ անսպասելի էր շուշեցոց կողմից:) Մեր հոգևոր դպրոցը ոչ մի ժամանակ չէ ունեցել այնպիսի մի հոգաբարձութիւն, որը այժմ ունի. ճշմարիտ է երբեմն պատահում էին նոցա մէջ անհամաձայնութիւններ, բայց դրանք շուտով անհետանում էին: Հոգաբարձութեան ներքին գործունէութեան վրա մանրամասն խօսել թողնում եմ ուրիշ անգամի: Բաւական է այժմ միայն այսքանը ասել՝ որ հոգաբարձութիւնը 3—4 հազարից ուսումնարանների արդիւնք հասցրել է 17,000-ի: Այսպիսի մի փինանսական անսպասելի յառաջադիմութեան համար պարտական ենք շնորհակալ լինել հոգաբարձու-գանձապահ մեծ. պ. Բաբա Բէգլարեանից, որը աջ ու ձախ իր վրա խօսողներին ուշադրութիւն չը դարձնելով, հրապարակաւ ցոյց տուաւ իր անձնազոհութիւնը: Դեռ պէտք է ասած՝ որ ուսումնարանների անշարժ կալուածքներից, որի տարածութիւնը հասնում է 200,000 դեսիատինի, և որի մասին հաւատացած եմ, որ ոչ լրագրութիւնը և ոչ էլ ազգութիւնը տեղեկութիւն ունի՝ մինչև հիմայ դեռ բացի վնասից մի արդիւնք չէ ստացվել: Այս ազգային մեծ ժառանգութեան վրա, որի նըմանը ոչ Ս. Էջմիածինը, ոչ Ներսիսեան դպրոցը և ոչ նոյն իսկ Մուրադեան վարժարանը ունի, գուցէ կը խօսենք մի աւելի յարմար ժամանակ և աւելի մանրամասն:

Բայց պէտք է ասած՝ որ քննութիւններին այս տարի հասարակութիւնը այնքան չէր յաճախում, ինչպէս անցեալ տարի: Իսկ վերջի քննութեանը, երբ ձեռագործութիւն, նկարչութիւն և երգեցողութիւն էր, այդ օրը հանդիսականներով լիքն էր օրիորդական ուսումնարանի բոլոր սենեակները: Այս օրը, կարծես, քաղաքիս համար մի մեծ տօն լինէր, ոչ միայն հայերը այլ և օտարներն էլ մասնակից էին այս հանդէսին: Նկարչութիւնները և ձեռագործները բաւական գեղեցիկ էին, ժողովուրդը համարեա հիացաւ այս առարկաներով: Ձեռագործների մէջ այնպիսի առարկաներ կային, որոնց համար մեծ ծախք, ժամանակ և աշխատութիւն էր վատնված, բայց նրանք խիստ պէս շռայլութեան առարկաներ էին և ոչ կեանքի պիտոյքներ: Մեր ժողովուրդը առանց նրանց էլ բաւական վարժված է շռայլութիւնների մէջ, բայց դպրոցը պէտք է աշխատէ ոչնչացնել այդ ախտը և ոչ թէ զարգացնել նրան: Շնորհակալութիւն պ. պ. հոգաբարձուներին, ուսուցիչներին, աշակերտներին և աշակերտուհիներին, որոնց ամեն մէկի պարտքը ճշտութեամբ կատարած տեսանք: Այո՛, համարձակվում եմ ասելու, որ մեր երկսեռ հոգևոր դպրոցը այժմ աւելի բարձր է կանգնած, քան մեր միւս գաւառական դպրոցները: Թէև այս տարի չորրորդ դասատան աշակերտներից մի քանիսը պէտք է թեմի գիւղական դպրոցների ուսուցչութեան պաշտօն ստանային, բայց յետաձգվեցաւ: Հետևեալ տարին այս աշակերտները և չորրորդ դասատան աշակերտուհիները պ. Մանդինեանից մանկավարժական դասեր կը լսեն և նրա ներկայութեամբ մեր դպրոցներում փորձնական դասեր կը կարդան ու առաջիկայ տարուանից կը ընդունեն գիւղական վարժապետի պաշտօն: Այսպէս այս տարի կունենանք տղայոց հինգերորդ դասատուն, իսկ օրիորդաց չորրորդ, բայց առաջիկայ տարվայ համար շատից քըչից փորձված և օրինաւոր գիւղական վարժապետներ: Յոյս ունենք որ պ. Մանդինեանը չը պէտք է խնայէ իր ճիգը թափելու ամենայն անձնուիրութեամբ կատարել իր վրա ընդունած պարտականութիւնը:

Իսկ քաղաքային օրիորդաց դպրոցի մասին այս անգամ երկար չը պէտք է խօսեմ. այսքանը միայն կասեմ, որ աւելի վատթար և աննախանձելի դըրութեան մէջ է, քան անցեալ տարի: Օրիցօր այս ուսումնարանը յետ է գնում և, կարծես, քայքայվելու վրա լինի: Օրիորդների թիւը նոյնպէս նուազած է: Ցանկալի էր այս դպրոցը նոյնպէս ծաղկեալ դրութեան մէջ տեսնել:

Արցախեցի

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 6 յուլիսի

«Մեղու» լրագիրը շատ սխալվում է կարծելով թէ ես «Մշակի» 98-դ համարում գրելով, իրան եմ ուզեցել պատասխանել. ես խոստովանում եմ որ «Մեղուի» զէնքերից ես չունեմ, ես չեմ կարող այն ոճերը գործածել, որ նա է գործածում: Միայն նորա զրպարտութեանց դէմ սա եմ ասում, թէ կեանքիս մէջ մէկ մարդու թէ շատ, թէ քիչ փող երբէք տուած չեմ, որ աւետարանական դառնայ, թէև շատերը այդ բանը կարծելով ինձ մօտ եկել են ու դատարկ գնացել և մինչև մահս էլ ոչըքի այդ նպատակով փող չեմ տայ, համոզված լինելով, որ յաւիտեան չէ կարելի փողով կրօն կամ համոզում փոխել տալ: Ոչ ոք չէ կարող ինձ վրա մի այդպիսի բան ապացուցանել թէ ես երբէք արած լինեմ: Բայց թէ ողորմութիւն տալիս ենք մենք աւետարանականներս իբրև գութ ողորմութիւն մեզ դիմող աղքատներին առանց կըրօնքի և ազգութեան տարբերութեան—'ի հարկէ մեր կարողութեան չափով մեր անձնական աշխատանքից—դա մի ընդհանուր մարդկային պարտականութիւն է, որի համար ոչ ոք ոչ ոքի չի մեղադրիլ:

Զրպարտութիւն է այն խօսքն էլ որ իբրև թէ ես, Ամիրխանեանցս «հայ եկեղեցին կռապաշտական եմ կոչել կամ կոչում լինիմ»: Դա ոչ ոք չէ կարող փաստով ապացուցանել, որովհետև այդպիսի միտք չը կայ ինձանում: Եթէ այդպէս լինէր, մենք աւետարանականներս լուսաւորչական եկեղեցին թողնելիս կը մկրտվէինք, որովհետև մենք մկրտութիւնը անհրաժեշտ մասն ենք համարում քրիստոնէութեան. բայց ուրիշ եկեղեցիների պէս լուսաւորչական հային, ուանցուն կամ յոյնին (լուսաւորչական յոյներ էլ կան, որոնք դաւանութիւնով լուսաւորչական են, բայց ազգաւ Յոյն) մենք մեր եկեղեցին ընդունելիս կրկին անգամ չենք մկրտում: Նորա մկրտութիւնը բոլորովին վաւերական և քրիստոնէական ենք համարում: Նոյն իսկ Քըղեցի հայ Հաջի Մելքոնը որ Տաճկաստանում մահմետական կրօնք էր ընդունել, թլփատուել, թիւրք կնոջ հետ ամուսնացել, և երկու զաւակներ էլ ստացել՝ Մուսթաֆա և Փէմպէ, երբոր Կ. Պօլսում իմ աշխատանքովը դարձեալ վերադարձաւ քրիստոնէութեան մէջ իր 'ի ծնէ թիւրք կնոջովն ու զաւակներովը, մենք Հաջի Մելքոնին կրկին անգամ չը մկրտեցինք, այլ նրանից հրապարակաւ զղջում պահանջեցինք միայն իսկ կնոջն ու զաւակներին մկրտեցինք: Ուրեմն անհիմն զրպարտութիւն է ասել թէ Ամիրխանեանցը կամ աւետարանական հայերը յանուն ամենասուրբ Երրորդութեան մկրտուածներին կրկին մկրտում են: Ճշմարիտ է՝ Թիֆլիսում կան ռուսներ, որոնք ազգաւ և լեզուով ռուս են, և բարտիստ եկեղեցի են կազմել, և մեր տէրութեան օրէնքներն էլ նորանց ճանաչել են իբրև քրիստոնէական եկեղեցի. ահա նրանք մկրտում են, և այն էլ ոչ թէ գիշերով կամ մի ծածուկ անկիւնում, այլ լոյս օրը բոլոր աշխարհի աչքի առաջին կուր գետումը. նրանք ուրիշ ոչ մի եկեղեցու մկրտութիւնը չեն ընդունում, և ճշմարիտ քրիստոնեայ համարում են միայն—ինչպէս ես կարծում եմ—իրանց մկրտածներին: Եւ նրանք մկրտում են միայն չափահասներին: Մենք հայ աւետարանականներս այդ բապտիստ (որ նշանակում է մկրտչականներ) ռուսների հետ մէկ չենք: Ես ինքս վեց զաւակ ունեմ, և դորանք ամենքը մկրտված են երեխայութեան մէջ:

Մեծապատիւ խմբագրապետ, իմ և կովկասում եղող հայ աւետարանականների անկեղծ շնորհակալութիւնը սրանով «Մշակին» յայտնելով, հրապարակ եմ հանում միանգամայն նաև իմ ուրախութիւնը, որ լուսաւորութեան ազատամիտ ազնիւ աստիճանների վրա կանգնած հայ ազգի անուան պատիւը պաշտպանելով ազգիս մէջ գըտնուող փոքրամասնութեան ձայնն ու գաղափարները արտասանելու համար մինչև յարդ բաց պահեցիք ձեր պատուական լրագրի էջերը իբրև անաչառ դատաւոր, որ նոյն իսկ ամենաչար յանցաւորին իրաւունք է տալիս ինքն իրան պաշտպանելու: Սրանով ես դադարում եմ «Մեղու» լրագրի հետ որ և է բանակցութիւն ունենալուց, բայց չեմ դադարի թէ աւետարանական հայերի, թէ կրօնական և թէ այլ և այլ օգտակար խնդիրների մասին գրելուց:

Ա. Ամիրխանեանց

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻՑ

—

Բերլին, 10 յուլիսի. 80

Կոնֆերէնցիայի վճիռը վերջապէս յայտնի եղաւ. վեց մեծ եւրոպական պետութիւնները ընդունեցին իբր սահման Յունաստանի և Թիւրքիայի մէջ այն գիծը, որ արդէն վաղուց պ. Վադդինգտօն, նախկին նախարար-նախագահ ֆրանսիական հանրապետութեան առաջարկել էր: Քանի որ կոնֆերէնցիայի նիստերը շարունակվում էին, կատարեալ գաղտնիք վճռված էր պահել վիճաբանութիւնների մասին և այս պատճառով ամեն տեսակ լուրեր հասնում էին լրագիրներին և տարածվում դոցա շնորհով: Բայց ինչ ասել կուզէ որ այդ լուրերը կամ սխալ էին, կամ աննշան, կամ հաւանականութեան վրա հիմնված: Հէնց որ նիստերը սկսվեցան իսկոյն լրագիրներից տեղեկացանք իբր թէ Թիւրքիան պատրաստ է ենթարկվել եւրոպական պետութիւնների վճռին որպիսի և լինի դա: Բայց արդէն սկզբից ձայներ լսելի եղան՝ «իսկ եթէ Թիւրքիան ընդդիմանայ, չուզենայ ճանաչել Եւրոպայի վճիռը և պահանջը, ինչ պիտի անեն պետութիւնները, որ իրանց կամքը իրագործվի և նըրանց վճիռները չը մնան միայն թղթի վրա, այլ ճշմարիտ իրականութիւն դառնան. ինչ ուժով կարող է Եւրոպան ստիպել Թիւրքիային յարգել իր ցանկութիւնները և վճիռը. ինչ միջոցներ կարելի է գործ դնել, եթէ Թիւրքիան կը հրաժարվի կամաւոր կերպով հետևել Եւրոպայի խրատին...» Այսպիսի կասկածներ եթէ արդէն այն ժամանակ լսվում էին, երբ դեռ անորոշ էր թէ ինչ պիտի վճռի կոնֆերէնցիան, հասկանալի է որ դրանք այժմ աւելի մեծ ուժով, աւելի անհամբեր սաստկութեամբ առաջարկվում են կրկին և կրկին ամեն մտածող մարդու կողմից... Եւ ինչ պէտք է, ինչ կարելի է պատասխանել այս հարցերին... «Տեսնենք», դա միակ խօսք է, որ ուղղակի պատասխան կարող է համարվել:

Կոնֆերէնցիայի նիստերը վերջացան, ինչպէս այժմ լսում ենք, իբրև արդիւնք դուրս բերելով կատարեալ համաձայնութիւն բոլոր մասնակից պետութիւնների մէջ: Բոլոր վեց պետութիւնները ինչպէս մի մարդ, մի ոգի, մի ձայն, մի կամք յայտնեցին իրանց վճիռը... բայց խօսվեցաւ արդեօք այն կարելութեան մասին թէ ինչպէս իրագործվի այս վճիռը, եթէ Բ. Դուռը նրան ընդդիմանայ—ով գիտէ: Լրագիրները տարածում են անդադար լուրեր. մի օր լսվում է, որ Անգլիան և Ֆրանսիան իրանց նաւատորմը, իրանց զօրքը պիտի առաջարկեն որ պատշաճ ժամանակին ստիպեն Թիւրքիային յարգել Եւրոպայի ցանկութիւնները. միւս օրը դուրս է գալիս République française և յայտնում է որ դա խենդութիւն կը լինէր եթէ Ֆրանսիան իր վրա առնէր այս տեսակ խելացնոր պաշտօնը, որ դա մի բախտախնդիր քաղաքականութիւն կը լինէր դուրս գալ իբրև լիազօր իրագործիչ, գործակատար ամբողջ Եւրոպայի: Մի ուրիշ օր. «հաստատ աղբիւրներից» իմանում է մի լրագիր, որ Ռուսաստանը առաջարկել է 20,000 զինուոր ուղարկել Յունաստանի օգնութեանը, եթէ նա ստիպված լինէր զէնքի ուժով առնել այն նահանգները, որք Եւրոպայի ընդհանուր և միաձայն վճռով նորան պիտի պատկանեն այսուհետև: Եւ չը նայելով որ Ս. Պետերբուրգից այդ լուրը պաշտօնապէս հերքվում է, լրագիրները այնու ամենայնիւ շարունակում են խօսել այս կարելութեան և դորա հետևանքների վրա. նրանք իմանում են մինչև անգամ, անկասկած նոյնպէս «հաստատ աղբիւրներից» որ այդ առաջարկութիւնը Ռուսաստանը արել է Լօնդօնի իր դեսպանի միջոցով, որ պ. Լօբանովը դորա մասին խօսակցել է լորդ Գրէնվիլլի հետ, որ սա ոչինչ չը պատասխանեց այդ անսպասելի առաջարկութեանը, իսկ ինքն յետոյ իսկոյն տեղեկութիւն տուեց դորա մասին Անգլիայի բոլոր դեսպաններին օտար պետութիւնների մօտ:

«Polit. Corr.» իմանում է, որ իշխան Հօհէնլօհէ երբ տեղեկացաւ Ռուսիայի այս առաջարկութեան, իսկոյն իմաց տուեց Բերլինի թիւրքաց դեսպանին ասելով, որ Ռուսաստանը պատրաստ է զէնքերի զօրութեամբ իրագործել Անգլիայի պահանջները:

Այդ խառն ու շփոթ տեղեկութիւններից կարելի է արդեօք բան հասկանալ... Նման չեն այդ բոլոր լուրերը իբր թէ նրանք կատարեալ մութի մէջ են պատրաստվում, որ դրանք լրագրական «բադեր» են:

Մի այլ կողմից պատմում են, որ Յունաստանի արքան պարզ յայտնել է, որ նրա երկիրը հնար չունի իր սեփական ոյժերով ստիպել Թիւրքիային իրագործել Եւրոպայի կամքը, որ եթէ Ռուսաստանը. Ռումինիան, Սերբիան և Չէրնոգորիան միասին գործելով հազիւ կարողացան յաղթող հանդիսանալ Թիւրքիայի վերա, որքան ուրեմն փոքր է հաւանականութիւնը, որ Յունաստանը մենակ կարողանայ ցանկացածին հասնել: Գէորգ արքան աւելացրել է, ասում են, որ եթէ Թիւրքիան զիջումներ անի, այն ժամանակ նա յանձն կառնի ալբանացիների դէմ պատերազմելու և Յունաստանի պահանջները յարգել տալու:

Քաղաքակիրթ Եւրոպան, որ իրան լուսաւորութեան և քաղաքակրթութեան առաքեալ է համարում, որ անսահման գումարներ է զոհում որ և է վայրենի տոհմեր և ազգեր մարդավայել դարձնելու համար, որ միսիօնարներ է ուղարկում Աֆրիկայի անմատչելի կենտրոնը, նոյն քաղաքակիրթ Եւրոպան անզօր է հանդիսանում երբ հարց է լինում հին քաղաքակրթութեանը պատկանող դժբաղդ և բազմատանջ ազգեր կամայականութեան և կոպիտ ոյժի դէմ պաշտպանելու... Անզօր չէ, այլ վախկոտ է. այնտեղ, վայրենիներին օգնելով, նրանց մտաւոր և հասարակական մակերևոյթը բարձրացնելով, նա չէ վնասվում, ընդհակառակը ինքն էլ օգտվում է. իսկ այստեղ պաշտպանելով հարստահարված ազգեր նա վախենում է որ իր պետութիւններից մինը աւելի մեծ օգուտներ ստանայ, քան թէ միւսը, վախենում է որ այսպէս անուանեալ «Եւրոպական հաւասարակշռութիւնը», «Եւրոպական կօնցէրտը» վնասվի, որ ներդաշնակութիւնը դէպի աններդաշնակութիւն փոխվի: Ամեն մէկը պետութիւններից վախենում է ուրիշի օգուտից եւրոպական կամ մօտակայ երկիրներում, որովհետև մինի օգուտը միւսների վնասն է նշանակում և այդ զարմանալի հասկացողութեան վնասի և օգտի մասին զոհ է գնում քաղաքակրթութեան ընդունակ մի ազգ միւսից յետոյ, կլանվում է, ջնջվում է, որովհետև աւելի օգտաւէտ է «Եւրոպայի հաւասարակշռութեան» համար պահպանել և պաշտպանել մի փըտած, աներնդունակ, կոպիտ, մոլեռանդ, անբարոյական պետութիւն... իսկ եթէ երբեմն պատահում է որ Եւրոպան իր մարդասէր զգացմունքներ է ցոյց տալիս և ըստ երևոյթին ճնշվածին ճնշողի դէմ, հարստահարվածին հարստահարողի դէմ է պաշտպանում, այդ պաշտպանութիւնը կամ իր սեփական անմիջական օգուտներից է բղխում, կամ մնում է մի դատարկ ցոյց, որի վիճակն է ժամանակաւոր խօսակցութեան առարկայ լինել և յետոյ թղթի ձևով մնալ դեսպանատների, մինիստրութիւնների արխիւների մէջ.

Ի՞նչ կը լինի ուրեմն Բերլինի կոնֆերէնցիայի հետևանքը այն ազգերի համար, որոնք երկու տարի ապարդիւն կերպով սպասեցին Բերլինի աւագաժողովի վճիռների իրագործման... կը մնան և դորա վճիռները, կը մնան և այժմ Եւրոպայի պահանջները առանց հետևանքի, թո՞յլ կը տայ Եւրոպան, որ Թիւրքիան ընդդիմանայ և կը սպասի արդեօք այս պետութեան բնական մահուան, որ հետևանք պիտի լինի իր այժմեան խառն դրութեան.

—Տեսնենք...

Անդրէաս Արծրունի